

BRITISH LIBRARY'DEKİ TÜRKÇE YAZMA SÖZLÜKLER

TURKISH MANUSCRIPT DICTIONARIES IN THE BRITISH LIBRARY

Ayhan TERGİP*

Özet

Bu çalışmanın amacı; İngiltere'de bulunan British Library'deki yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan ilk katalogda yer alan Osmanlı Türkçesi sahasına ait 19; Doğu Türkçesine ait de 8 adet sözlüğün tanıtımını yapmak bu vesileyle de buradaki diğer yazmalara dikkat çekmektir.

Bugün dünyanın değişik yerlerinde Türkçeye ait binlerce yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan 2000 civarında eser, British Library'de bulunmaktadır. Bizim kültür mirasımız olarak varlıklarını devam ettiren bu eserler dil bilimcileri ve araştırmacıları beklemektedir.

Anahtar kelimeler: British Library, Sözlükbilim, Sözlük, El Yazması, Katalog.

ABSTRACT

The purpose of this work is to introduce the 8 dictionaries of Eastern Turkish and 19 dictionaries of Ottoman Turkish which are located from the first catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Library, dated 1888, thus to call attention to other manuscripts there.

Nowadays there are thousands of Turkish Manuscripts in different parts of the world. Around 2000 out of these Manuscripts are located at The British Library. These works which exists as our cultural heritage awaiting the linguists and researchers to take care of them.

Key words: The British Library, Lexicology, dictionary, manuscript, catalogue.

* Dr., TC. Londra Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, ayhantergip@gmail.com

GİRİŞ

Çalışmamızın temel amacı Londra’da bulunan British Library’deki el yazması sözlükleri tanıtmak ve bununla birlikte bu kütüphanede bulunan değişik konularda yazılmış 2000 civarındaki Türkçe yazmaya dikkat çekmektir.

Türkiye’den dünyanın değişik yerlerindeki bu yazmalara ulaşmak eğer elinizde katalog numarası da yoksa imkânsız gibidir. Fakat yazmanın numarasını biliyorsanız¹ internet üzerinden sipariş vermek mümkündür. British Library bütün bu isteklere cevap vermektedir. Dünyanın neresinde olursanız olun çevrimiçi üye olabilir ve internet üzerinden istediğiniz eseri dünyanın herhangi bir yerine sipariş verebilirsiniz.²

British Museum Library, hekim ve doğa bilimci Sir Hans Sloane'ın (1660-1753) biriktirdiği ünlü bir kitap, el yazması ve doğa tarihi nesnelere koleksiyonunun hükümet tarafından satın alınmasıyla 1753'te kuruldu. Oxford kontları Edward ve Robert Harley'in daha önce miras bıraktıkları önemli el yazması kütüphanesi ve Sir Robert Bruce Cotton'un (1571-1631) bağışlamış olduğu el yazmaları, sikkeler ve antikalar da Sloane koleksiyonuna katıldı. II. George'un, Krallık Kütüphanesi'ni 1757'de armağan etmesinden iki yıl sonra müze, Bloomsbury'deki Montagu House'da halka açıldı.³

1823'te III. George'un kütüphanesinin alınmasıyla genişleyen koleksiyon için daha geniş bir yer gereksinimi doğunca, tasarımını Sir Robert Smirke'in yaptığı ve günümüz British Museum olarak kullanılan yapı, 1847'de Montagu House'un yerini aldı.

¹ Bu numaralar <https://www.yazmalar.gov.tr/> gibi değişik kataloglardan temin edilebilir. Yazmalar için Kütüphanenin <http://www.bl.uk/reshelp/findhelplang/turkish/turkishcatalogues/turkishcatalogues.html> resmi internet adresi ziyaret edilebilir veya aşağıdaki kataloglara bakılabilir:

- Barnett, L. D. Preliminary list of manuscripts in languages of Central Asia and Sanskrit, from the collections made by Sir Marc Aurel Stein. Typescript. 18 p. - 6 Kök Turkish and about 60 Uygur items. To be supplemented by the Stein Manuscripts Database.
- Rieu, C. Catalogue of the Turkish manuscripts in the British Museum. London: British Museum, 1888. 371 p. - 483 items, including 39 in Chaghatay and 8 in Azeri.
- Meredith-Owens, G. M. Temporary handlist of Turkish MSS., 1888-1958. Typescript. 46 p. - Lists about 950 items.
- Waley, M. I. Islamic manuscripts in Eastern Turkic languages in the British Library: a provisional handlist. Unpublished. 15 p. - 148 texts. 75 volumes from Oriental Collections and 30 from the India Office Library collection.
- Waley, M.I. Ottoman manuscripts in the India Office Library collection. Unpublished. - Preliminary descriptions of 7 mss. containing 10 texts.

² British Library’den çevrimiçi yazma eser siparişi vermek için <https://forms.bl.uk/imaging/index.aspx> ve <http://www.bl.uk/reshelp/atyourdesk/imaging/order/imageorder.html> adresleri ziyaret edilebilir.

³ <http://www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html> (25 Ocak 2011)

Son olarak British Museum'daki ve öbür kütüphanelerdeki el yazması ve basılı kitap koleksiyonlarının bir araya getirilmesiyle de 1973'te British Library (İngiliz Milli Kütüphanesi) oluşturuldu.

Bilindiği üzere British Library daha önce British Museum (müze) bünyesinde hizmet vermektedir. Resmi açılışı yapıldığı 1998 yılından bu yana, Londra merkezdeki yeni binasında (St. Pancras) “British Library” adıyla hizmet vermektedir. Ulusal Kütüphane kapsamında buraya bağlı olarak çalışan iki kütüphane daha vardır: Colindale ve Boston Spa.⁴

1990'lı yıllarda British Library'de yaklaşık olarak 10.000.000 kitap, 700.000'in üzerinde harita ve plan, 500.000'in üzerinde gazete ve 120.000'den fazla da el yazması eser bulunmaktaydı.⁵ Bununla birlikte şu an British Library'de yaklaşık olarak 14.000.000 kitap 3.000.000 ses kaydı, 920.000'in üzerinde gazete ve dergi 310.000'den fazla da el yazması eser bulunmaktadır. Bu iki karşılaştırma British Library'nin her geçen gün büyük bir hızla ilerlediğini göstermektedir. Bugün British Library'deki bu eserlerin ve çalışmaların toplam sayısı 150.000.000'u bulmaktadır.

British Library, Türkçe el yazması eser bakımından da oldukça zengindir. 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasından -satın alma, hediye vb. yollarla- elde edilen yazmaların sayısı 2000'in üzerindedir ve bu eserler oldukça iyi şartlarda muhafaza edilmektedir.

İngiltere Milli Kütüphanesindeki yazmalar ilk defa, 1888 yılında Türkçe yazmalar bölümü sorumlusu Charles Rieu tarafından toplu bir katalog halinde araştırmacıların ilgisine sunulmuştur.⁶ Daha sonra 1958'de G. M. Meredith-Owens tarafından daktilo edilmek suretiyle bir el listesi hazırlanmış; son olarak da M. I. Waley tarafından hazırlanan küçük boyutta bir el listesi kütüphane raflarında yerini almıştır. Özellikle son iki çalışma, sadece eser adı listesi şeklindedir, ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ayrıca kayıtlar üzerinde el yazısıyla yapılmış düzeltmeler vardır.⁷ Bunların yanında L. D. Barnett'in 18 sayfalık, 6 adet Göktürkçe ve 60 adet de Uygurca eserin listesini veren Orta Asya ve Sansrikçe dillerinde hazırlanmış el yazması eserler kataloğu ile M. I. Waley tarafından hazırlanan “India Office Library” deki 7 el yazması Osmanlıca eseri tanıtan kataloğu bulunmaktadır.

⁴ Yakup Poyraz, “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne İlk Kaydedilmiş Divanlar ve Mecmû'alar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume 3/12, Summer 2010, s. 363-377.

⁵ Michael J. Marcuse, *A Reference Guide for English Studies*, University of California Press, Oxford, 1990, s. 26.

⁶ Charles Rieu, *Catologe Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*, British Museum Yayınları, Londra 1888, s. 371.

⁷ Yakup Poyraz, “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne Kayıtlı İlk Mesneviler”, *Karadeniz Dergisi / Black Sea*, Volume 2/6, Summer 2010, s. 118-132.

Rieu'nun hazırladığı 1888 tarihli katalogda Arap harfli Türkçe el yazma eser sayısı 483'tür. Bunların 444'ü Batı (Osmanlı) Türkçesi'ne ait, 39 adedi de Doğu (Çağatay) Türkçesi'ne aittir. Günay Kut, 1971'te yazdığı "*British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Teva'if-i 'Aşere'den Ta'ife-i Bektaşiyân.*" adlı makalesinde⁸ kütüphaneye daha sonra 771 adet yazma satın alındığını söylemektedir. Bugün ise The British Library resmi internet sitesinde bu sayının 2.000 civarında olduğu ve kütüphanenin yüksek akademik önemde öğeler başta olmak üzere Türkçe el yazmalarını satın almaya devam ettiği belirtilmektedir.⁹

The British Library'deki Türkçe yazmalar konusunda maalesef bugüne kadar yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Biz de, bu boşluğu bir nebze olsun doldurmak için British Library'deki yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan katalogda yer alan Osmanlı Türkçesi sahasına ait 19; Doğu Türkçesine ait de 8 adet sözlüğün tanıtımını yapmak suretiyle buradaki diğer yazmalara dikkat çekmek istedik.

1. Osmanlı Türkçesi Sahasındaki Yazma Sözlükler

Reg. 16B. xxiv. (Dittionario Della Lingua Italiana Tvrchesca)

Eser İtalyanca-Türkçe bir sözlük olup 314 varak ve 17.78x11.43 cm. ebatlarındadır. Eserin tam adı Dittionario Della Lingua Italiana Tvrchesca'dır. Kitapta, sözlüğün yazarı ile ilgili bir bilgi yoktur.

Sözlüğün madde başları İtalyancadır. Kelimelerin Türkçe karşılıkları Latin harfleriyle ve transkripsiyon alfabetiyle verilmiştir. Bunun yanında bazı kelimelerin Arap harfleriyle yazımı sayfanın kenarına ilave edilmiştir. Her varağın arkasından başka bir varak ilave edilmiş ve bu varaklara İtalyanca kelimelerin Latince karşılıkları yazılmıştır.

Kitabın başına sonradan ilave edildiği anlaşılan sayfaya Latince şu ifadeler yazılmıştır: "Latinam interpretationem addidit Phs. Ant. Hancock. Turcica quaedam in margine adscripta desumpta sunt ex alio exemplari Dni Clarke, qui aliquando erravit in orthographia."

Kitabın sonuna iki sayfa ilave edilmiş ve bu sayfalara aynı el yazısıyla "Ex Lazaro Soranzo de Rebus Turcicis." başlığı altında Latince ve İngilizce bazı notlar yazılmıştır.

⁸ Günay Kut, "British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Teva'if-i 'Aşere'den Ta'ife-i Bektaşiyân.", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Beleten*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1971, s.209-230.

⁹ <http://www.bl.uk>

Add. 25,872 (İtalyanca-Türkçe Sözlük)

Eser İtalyanca-Türkçe bir sözlük olup 98 varak ve 20.32x13.33 cm. ebatlarındadır. Genişliği 11.43 cm. olan 19 satır bulunmaktadır. Kitabın dış ve iç kapağı ebru ile bezenmiştir.

Bu İtalyanca-Türkçe sözlükte yazar adı bulunmamakla birlikte eserin 17. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰

Kitabın başındaki ilave sayfada Latince şunlar yazılmıştır: "Edmondo Lynde, robato de Sigr. Francisco Drue."

Sözlüğe "Abantiquo Off olde-Eski zamandan" ifadeleriyle başlanır. Her bir sayfada dört sütun bulunmakta olup kelimeler Latin alfabesine göre sıralanmıştır. En soldaki sütunda alfabetik sırayla yazılmış İtalyanca kelimeler; en sağdaki sütunda ise bu İtalyanca kelimelerin, tecrübeli birisi tarafından yazıldığı belli olan ve doğru bir şekilde harekelendirilen, Türkçe karşılıkları bulunmaktadır.

Eserde İtalyanca ve Osmanlıca kısımlar siyah mürekkeple, transkripsiyonlu kısımlar koyu kırmızı mürekkeple, İngilizce kısımlar ise kahverengi mürekkeple yazılmıştır.

Ortadaki iki sütunda ise İtalyanca kelimelerin İngilizce karşılıkları ve Türkçe kelimelerin aynı el yazısıyla yazılmış transkripsiyonu bulunmaktadır.

Eser 33b'ye kadar eksiksiz olarak devam etmektedir. 33b-92a arasında İtalyanca kelimelerin yalnızca İngilizce karşılıkları bulunmakta; 92a'dan sonra ise hiçbiri bulunmamaktadır.

Or. 1063 (Fransızca-Türkçe Sözlük)

Eser, giriş kısmı eksik Fransızca-Türkçe sözlük olup 289 varak ve 25.4x18.41cm. ebatlarındadır. Bir sayfada ortalama 19 satır bulunan eser; ortası mavi, kenarları siyah deri ciltle kaplıdır.

Sözlük, soldan sağa doğru yazılmış olup kelimeler Latin alfabesine göre sıralanmıştır. Sayfada satırlar eşleşmediği zaman oklarla kelimeler arasında göndermeler yapılmıştır.

Eser, 17. yüzyılda Avrupalı biri tarafından gayet açık bir nesih hatla yazılmış olup iki sütun halindedir. Sayfanın sol tarafında Fransızca kelimeler Latin alfabesine göre sıralanmış; sağ tarafında ise bu kelimelerin Türkçe

¹⁰ Charles Rieu, *Catologe Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*, British Museum Yayınları, Londra 1888, s. 371.

karşılıkları verilmiştir. Türkçe her kelimenin altına Fransızca transkripsiyonları da küçük karakterle yazılmıştır.

İlk kelimesi “Chançonnette”, ikinci kelimesi “Chantre”dir. Alfabenin bundan önceki kısımları kitapta bulunmamaktadır. Son kelimesi ise “Zone: كمر منطق قوشق” dur.

Kitabın sonradan eklendiği belli olan 288a sayfasında, John adında Ermeni bir papaz tarafından yazılmış Ermenice bir not bulunmaktadır. Ayrıca bu notta onun Bağdat’a 1124 (1675) tarihinde ulaştığı da yazmaktadır.

Son sayfası olan 289b’de ise " au [sic] Capucins de Bagdad," ibaresi bulunmaktadır.

Sloane, 2924 (Kaempfer Sözlüğü)

Değişik tipte ve ebatla kâğıtlara yazılmış 123 varaktan müteşekkil karma dilli bir sözlüktür. Genel itibarıyla 22.22x14.60 cm. ebatlarındadır. İrili ufaklı değişik boyutlarda varakların da bulunduğu sözlük 1685 yılında Engelbert Kaempfer tarafından yazılmıştır.

Türkçe ile ilgili olan bölümler şu şekildedir.

59a-79b arası varaklar: Fransızca-Türkçe kelimeler alfabetik sırayla dizilmiştir. A harfinden N harfine kadar Türkçe kelimelerin bulunduğu sözlüğün son 4-5 varağında (75a-79b arası varaklar) alfabetik sıraya göre oluşturulmamış birkaç kelime ve cümle bulunmaktadır.

81a-95b arası varaklar: Kısa bir Almanca-Türkçe sözlükten ibarettir. Konu sırası göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Son kısmında ise birkaç Fransızca cümle kısmen Türkçeye tercüme edilmiştir.

Harl. 5558 (Türkçe-Fransızca-Ermenice Sözlük)

17. yüzyılda bir Fransız tarafından yazılmış olan eser 64 varak olup 19.05x13.97 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır.

Sözlük Türkçe-Fransızca-Ermenice olmak üzere üç dilde üç sütun halinde hazırlanmıştır. Sağda Türkçe kelimeler, solda Ermenice kelimeler (orijinal karakterlerle fakat çok kötü bir imlayla) ortada ise Fransızca kelimeler yer almaktadır.

Kitabın sonuna bu üç dilde kısa diyaloglar, Ermenice bir dua ve Ermenice alfabe ilave edilmiştir.

Sloane, 3262 (Türkçe-Latince Cümleler Sözlüğü)

18. yüzyılın başlarında Salomon Negri tarafından yazılmış olan sözlük, 377 varak ve 28.57x20.32 cm. ebatlarındadır. Kırmızı deri ciltle kaplıdır.

Eser, nesih hattıyla harekeli olarak soldan sağa doğru yazılmıştır. Kitapta Avrupalı bir kâğıt türü kullanılmıştır.

Sözlükte özellikle eski eserlerden çıkartılmış Türkçe cümlelerin geniş bir koleksiyonu bulunmaktadır. Bu cümleler alfabetik sırayla ve Latince karşılıklarıyla verilmiştir.

Baştaki dört sayfa ile eserin son sayfasında gramatik başlıklara göre ayarlanmış cümleler bulunmaktadır.

Sloane, 3263 (Türkçe-Latince Cümleler Sözlüğü)

18. yüzyılın başlarında Salomon Negri¹¹ tarafından yazılmış olan sözlük, 191 varak ve 30.48x20.95 cm. ebatlarındadır. Eser tek yüze ve büyük nesih harflerle yazılmıştır.

Önceki sözlüğe benzer şekilde ve aynı el yazısıyla harekeli olarak yazılmıştır. Aynı türdeki cümlelerin benzer şekilde ayarlanmasıyla iki sütun halinde oluşturulmuş başka bir cümle koleksiyonudur. Türkçe cümlelerin Latince karşılıkları da yazılmıştır. Başta ve sonda alfabetik sıra çok düzgün değildir. Eser “اهانت” kelimesiyle başlayıp “ميزان” kelimesiyle son bulur.

Sloane, 4084 (Farsça-Türkçe-Latince Sözlük)

18. yüzyılın başlarında Solomon Negri tarafından geniş nesih harflerle çoğu zaman da harekeli olarak yazılmış olan eser 17 varak ve 22.86x8.25 cm. ebatlarındadır. Dış kapak kırmızı olan sözlük oldukça büyük harflerle yazılmıştır. Kitabın başında ve sonunda çokça boş sayfa bulunmaktadır.

Eserde, başlıca Farsça kelimeler Türkçe karşılıklarıyla ve Latince tercümesiyle verilmiştir. Hazırlanırken herhangi bir sıralama göz önünde bulundurulmamıştır. Ayrıca eserde Farsça şiirler ve Türkçe cümleler de bulunmaktadır.

¹¹ Kim tarafından yazıldığı tam olarak bilinmemesine rağmen öncekine benzer şekilde ve aynı el yazısıyla yazılmış olduğu için bu sözlüğün de Solomon Negri tarafından yazıldığını tahmin edemekteyiz.

Or. 3215 (Fransızca- Türkçe Sözlük)

19. yüzyılın ilk yarısına ait olan eser, 118 varak olup 20.32x14 cm. ebatlarındadır. 12.7 cm. genişliğinde 20 satırdan müteşekkildir. Nesih ve talik arası bir hatla yazılmıştır.

İki sütun halinde oluşturulmuş olup sağdaki sütuna Fransızca kelimeler, soldaki sütuna ise bu Fransızca kelimelerin Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Sözlüğün madde başları Fransız alfabesine göre sıralanmıştır. Her Fransızca kelimenin Türkçe karşılığı orijinal karakterlerle yazılmış bir Türkçe cümle içinde vücut bulur. Bu cümleler Fransızcanın yazıldığı sağ sütunda yer almaktadır.

Başlangıcı

دوچار الدوغی تلاش

بغایتت اشغال ایدیور

İlk sayfada Almanca şöyle bir not göze çarpar: “Nach dem Tode des bekanten Orientalisten, Hofrath Valentin Freihern von Huszar wurde diese von ihm eigenhändig geschriebene Sammlung von Turcicisimen seitens seiner Familie mir, seinem dankbarsten Verebrer, als unvergessliches Andenken hierher überschickt.”

" Smyrna, 23 Jänner 1851. Schaeffer. "

Or. 2959-2968 (Redhouse'un Arapça-Farsça-Türkçe Sözlüğü)

Eser, 43.2x 31.8 cm. ebatlarında 10 adet geniş folyolu ciltten oluşmaktadır. 12.7 cm. genişliğinde ortalama 33 satırdan müteşekkildir. Eserin girişinde yazarın kendi el yazısıyla aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir.

“Arapça, Farsça ve Türkçe (Osmanlıca ve Doğu Türkçesi) kökenli Osmanlıca kelimeler sözlüğü, 15 bölüm ve birkaç bölümcükten (1'ten س ‘e kadar) oluşmuş ve bu kelimeler İngilizce olarak açıklanmıştır. Sözlük James William Redhouse tarafından on cilt halinde (el yazması olarak) derlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu iftihar nişanı rütbesiyle ödüllendirilmiş eser, yazarı tarafından British Museum Kütüphanesi'ne bir saygı ifadesi olarak hediye edilmiştir. Londra, 1885.”

Önsözden çıkartılan aşağıdaki alıntılar yazarın bu iş için uzun hazırlıklar yaptığı fikrini verir.¹² Ayrıca eserin çıkış noktasını, aşamalı olarak nasıl genişlediğini, kapsamlı amacını ve içeriğini en güzel biçimde anlatır. Fakat maalesef İslam dünyasının önde gelen üç büyük dilinin kelime dağarcığı tamamlanamamış, eser yarım kalmıştır.

¹² Redhose, Or. 2959, 4a, British Library, London

“Bu sözlüğün tamamlanması -Şarkiyatçı öğrencilerin daha eksiksiz ve bilimsel çalışmalar hazırlamada kullanması için, 1855'te oluşturduğum-Osmanlıca Günlük Konuşma Rehberi'mde verilen söz neticesinde üstlenildi.

1856'da iki bölüm halinde İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce iki dilli kısa bir sözlük bastırdım. Her birinde ortalama on-on iki bin kelime vardı. Ve bunu 1860 yılında tamamlanan ve 47000 kelimeyi ihtiva eden İngilizce-Türkçe sözlük takip etti. Ve bu sözlük Türkiye'deki Amerikan misyonerleri için bastırıldı.

Fakat ben, ilk Türkçe sözlüğümü 1828-35 yılları arasında yazmıştım. Bu sözlükte kelimeler İngilizce ve Fransızca açıklanıyordu. Bu kitabı 1835 yılında Londra'da basmaya hazırlanıyordum ki Bianchi'nin Türkçe-Fransızca sözlüğünün ilk cildi benim kitabımın basılmasına engel oluşturdu.

1838'de tekrar yazmaya başladım ve 1841'de Konstantinopol (İstanbul)'de tamamladım. Bu sözlükte, Osmanlı edebiyatında sıklıkla kullanılan yaklaşık 25.000 Arapça ve Farsça kelime seçilmiş ve bu kelimeler Türkçe olarak açıklanmıştır.

Bu eser pek çok kez gözden geçirildi ve basıldı. Orijinal kopyası ise Londra'daki Buckingham Sarayı'nda, Prens Consort kütüphanesinde saklanmaktadır.

1864'te daha önceleri teşebbüs ettiğimden başka Türkçe kullanım için daha kapsamlı bir Osmanlıca sözlük hazırlığına başlamıştım. Meninski ve Bianchi'nin Türkçe kelimeleri yanında Johnson'un Farsça, Arapça ve İngilizce sözlüğünden Farsça, Arapça kelimeleri ve bunların anlamlarının yanında Osmanlı Türkçesinden tecrübeyle öğrendiğim kelimeleri bir araya getirdim. Bunlar, Johnson'un önsözünde bahsettiği gibi olabildiğince asıl orijinalleriyle harmanlandı.

Fakat Lane'nin ilk bölümünün ortaya çıkması ve diğer kaynak çalışmalarının zamanla tekâmül etmesi sonucu, satır arası düzeltmeler ve ilavelerin artık yeterli olmadığını fark ettim. Ancak ben bu Osmanlıca sözlüğü yazarlarken (alfabetik düzenleme hariç Johnson'u daha fazla referans göstermeden) bir Çağatayca-İngilizce veri sözlüğü oluşturmak zorundaydım.

Benim bu Osmanlıca sözlüğümü, üstesinden gelebildiğim ölçüde kapsamlı bir şekilde hazırlama isteğime rağmen, Lane'nin örneğini takip etmek istemiyordum. Bununla birlikte her çeşit kelimenin sözlüğe dâhil olması için mümkün olduğunca çabaladım: günlük ve edebî dil, bilim-teknik terimleri, eski ve yeni kelimeler...

İngilizcesini yazmaya karar vermeden önce Osmanlıcasının “ق” bölümünün “ق” kısmına kadar geldim. İngilizce açıklamaları yapmak üzere başlangıca geri dönmek zorundaydım. Fakat bu planı küçük bir teşebbüsten

sonra gerçekleştiremedim. Bundan ders aldım ve iki alanı (Osmanlıca-İngilizce) da (“ق”tan sonra) eş zamanlı olarak yazmaya başladım. Bu hal üzere “ا” bölümünün sonuna kadar devam ettim. Bunu yaparken de daha sonraki zamanlarda İngilizce kısmını doldurmak üzere “ب” ve “ق” maddelerinin arasına boşluk bıraktım. Ne var ki bunu tamamlayamadım.

Sözlük; Arapça kökenli kelimeleri almama imkân sağlayan Lane'nin sözlüğünün bölümleri basılana dek “ب” ve “پ” bölümü, daha sonra da “ت” bölümüne kadar aynı şekilde oluşturuldu.

Geri kalan diğer bölümler “س, ژ, ز, ر, ذ, د, خ, ج, چ, ح, ث” benim zamanım ve kaynaklar el verdiği ölçüde tamamlandı. Şartlar, “ژ” harfi bittikten sonra bu Osmanlıca sözlüğü bitirmeme izin vermedi. Bu yüzden “س” bölümü sadece İngilizce çalışmalar için yazıldı. Ve sonunda kimisi oldukça uzun olmak üzere on cilt halinde 84000'den fazla kelime yazıldı.

Bu Türkçe eser, Osmanlı İmparatorluğuna on cilt halinde sunulmuştur.

Bu sırada benim referans kitaplarımın sayısı ve bunlarla birlikte açıklamalarım ve aktarmalarım da gitgide artıyordu. Öyle ki daha az sayıda kelime içerdiği halde “س” bölümü birlikte değerlendirilen “ب” ve “پ” bölümünden hacim olarak iki kat daha büyük yer kapladı.

İşte tam bu kritik zamanda Osmanlıca için daha geniş ölçekli bir kitap - sadece İngilizce açıklanan ve olabildiğince eksiksiz- hazırlamam noktasında bir öneri geldi. Bu kitap için gerekli olan kaynak İstanbul'daki Amerikan Misyonerleri Heyeti tarafından sağlandı. Yeni esere başlandı ve zaman içinde 94000 kelimeyi ihtiva eden bu el yazması bütün olarak editöre teslim edildi. Fakat eser basım için bir süre bekletildi.

En büyük hedefimi bu şekilde tamamlamış oldum. Kısmen daha iyiyi yapmaya yönlendirmek kısmense çok çalışmaya karşı bir uyarı olmak gibi çok çeşitli yönlerden Şarkiyatçı öğrencilere faydalı olacağını umduğum tamamlanmamış bu sözlüğün on cildini British Museum'a hediye etmek için izin aldım.”

Yazar yukarıdaki ifadelerle önsözü tamamlar ve bu önsözden hemen sonra başvurduğu kaynak eserlerin başlıklarını içeren bir kısaltmalar listesi verir. Bu kısaltmalar listesi yazarın bizzat yazdığı şekilde aşağıda verilmiştir.

Avicenna's Anatomy, Medicine, etc., in Arabic. Roma, 1593.

Alfragani elementa astronomica. Amstelodami, 1669.

Bahâri 'Ajem, lithographed at Delhi, A.H. 1282.

Burhâni Qâti', lithographed in Persia, A.H. 1278.

Ulug Bey's List of Stars, Royal Astronomical Society.

- Burhâni Jâmi', lithographed in Persia, A.H. 1260.
- Castellus, Dictionarium Persico-Latinum. London, 1669.
- Diary of the Shah of Persia, in Persian.
- Dorn's account of an Arabian Astrolabe. Imp. Academy.
- Freytag's Arabic-Latin Lexicon, Halis, 1830-37.
- Golius's Arabic-Latin Lexicon, Lugd. Bat., 1653.
- Galatâti Mesh-hûra, corrupt words explained. Const, A.H. 1221.
- Gravius's various opuscula. London, 1650.
- Ibnu Hishâm's Life of Muhammed. Göttingen, 1859.
- Heft Qulzum. Lucknow, 1822.
- Hyde's Historia Veterum Persarum. Oxon. 1751.
- Istilâhâti Funûn, Muh. Technical Terms. Calc. 1862.
- Johnson's Persian Dictionary. Lond. 1852. Ferhengi Jihângîrî. MS. copied A.H. 1044.
- Kenzi Lugât, MS., India Office.
- Lane's Arabic-English Lexicon. London, 1863...
- Lehjetu'l-Lugât, Türk. Arab. Pers. vocabulary.
- Const. A.H. 1216.
- Meninski's Lexicon. Vienna, 1780.
- Makhzenu'l-Edwiya. MS. 2 voll. India.
- Mueyyidu'l-Fudzalû. Pers. Dictionary. India Office.
- Ni'metu'llâh's Persian Vocabulary. MS. copied A.H. 1161.
- Niebuhr's Voyage en Arabie. Amsterdam, 1776.
- Qâmûs, in Arabie. Calcutta, A.H. 1232.
- Qazwînî's Constellations, Latin by Ideler. Berlin, 1809.
- The Qur'ân.
- Rashîdî's Persian Dictionary. Calc. 1875.
- Sihâh of Jewheri. MS. copied A.H. 1095.

Shu'ûri's Ferheng. Constantinople, A.H. 1155.

Shakespere's Hindustani Dictionary.

Sheref Nâma (Ferhengi Ibrâhim Shâhî) copied in India, 1872.

Schier's names of the stars, in Arabic.

Sontheimer's Ibnu'l Baytar. Stuttgart, 1840.

Surûri's Persian Dictionary. MS., India Office.

Surâh, Persian translation of the Sihâh.

Tibyâni Nâfi', Türk, transl. of Burhâni Qâti\ Const. A.H. 1212.

Turner Macan's Vocabulary to the Shah Nâma.

El-Uqyânu'l-Basit, Turk. Transl. of the Qâmüs. Const. A.H. 1225.

Vullers' Persian-Latin Dictionary. Bonn, 1858.

Vambery's Eastern Turki Vocabulary.

Yaqût's Geographical Dictionary. Göttingen, 1846.

Zenker's Dictionnaire Turc-Arabe-Persan. Leipzig, 1866.

Sözlükte kelimeler Arapça alfabetik sırayla düzenlenmiş ve orijinal karakterleriyle yazılmıştır. Sadece harekeli değil aynı zamanda harekelerin çeşitli gölgelerini gösteren açıklayıcı işaretler konulmuş ve ayrıca Romen harfleriyle yazılmış transkripsiyonlu şekli de ilave edilmiştir. Kelime kökenlerinin Arapça, Farsça ya da Türkçeden hangisi olduğunu belirtmek için her kelimenin başına ön ek olarak A, P, ve T harflerinden birisi getirilmiştir.

Eserin oldukça hacimli bu on cildinin içeriği ve varak sayısı aşağıda liste biçiminde verilmiştir.

1.Cilt: Or.2959, 450 varak, “پ” harfi;

2.Cilt: Or. 2960, 623 varak, “ب” harfi; 473 varak “پ” harfi;

3.Cilt: Or. 2961, 523 varak, “ت” harfinin başından “ت” ye kadar

4.Cilt: Or. 2962, 834 varak “ث” harfi; 118 varak “ج” harfi; 632 varak “چ” harfi;

5.Cilt: Or. 2963, 628 varak “ح” harfi;

6.Cilt: Or. 2964, 768 varak “خ” harfi;

7.Cilt: Or. 2965, 1211 varak, “د” harfi; 1024 varak “ذ” harfi;

8.Cilt: Or. 2966, 977 varak, “ز” harfi;

9.Cilt: Or. 2967, 566 varak “ز” harfi;

10.Cilt: Or.. 2968, 1301 varak, “س” harfi

2. Doğu Türkçesindeki Yazma Sözlükler

Add. 7886 (El-Lügatü'n-Nevâiyye/Abuşka Sözlüğü)

18. yüzyıla ait gibi görünen eser, 278 varak olup 19.1x11.4 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 11.4 cm. genişliğinde ortalama 12 satır bulunmaktadır. Eser kırmızı düz cilt üzerinde yaldızlı bir başlığa sahiptir.

Çok geniş ve temiz bir nesih hatla yazılmıştır. Sayfanın iç kısmına kırmızı kenarlıklar yapılmıştır.

Sözlüğün son bölümü (267a-273b) arası daha sonraları başka bir yazar tarafından tamamlanmış ve tarih olarak da 1818 yılı konmuştur.

Bu Türkçe sözlük çoğunlukla Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinden çeşitli alıntılarla derlenmiştir. Kelimelerin anlamları Osmanlı Türkçesiyle açıklanmıştır.

Sözlük ilk harfinin “*abuşka*” olmasından dolayı “*Abuşka Sözlüğü*” olarak bilinir.

Yazarın Osmanlı coğrafyasından biri olduğu anlaşılrsa da eserde isim zikredilmemektedir.

Müellif, “اغ” maddesinin altında, v. 14a, sözlüğünü hazırlarken kullandığı Ali Şîr Nevâî'ye ait 28 adet eserin listesini de verir.

Add. 6646 (Fazlullâh Han'ın Sözlüğü)

18. yüzyıla ait gibi görünen eser, 52 varak olup 22.2x14 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 7.6 cm. genişliğinde 15 satır bulunmaktadır.

Sözlük, Fazlullâh Han tarafından harika bir nesih hatla yazılmıştır. Doğu Türkçesine ait kelimeler ve bunların dışında birtakım gramatikal özellikler Farsça olarak açıklanmıştır.

Eserin cildi kırmızı üzerine kalın nokta nakışlıdır. Başta 7, sonda ise 5 varak boş bırakılmıştır.

Sözlüğün yazımında kullanılan materyal ince yağlı kâğıt olup sayfalar kırmızı kenarlıklarla çerçevelenmiştir. Madde başlarının tanziminde alfabetik sıralamayı gösteren harfler bu çerçevenin dışına yazılmıştır.

İçeriğine göz attığımızda aşağıda verilen varak numaralarından başlamak suretiyle:

1b'de, Önsöz

2a'da, Fiil ekleri ve diğer son ekler

5b'de 1. Bâb: Fiiller alfabetik olarak sıralanmış ve Farsça karşılıklarıyla hecelelenmiş.

12b'de II. Bâb: İsimler, ilk ve son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmış.

49b'de III. Bâb: Askerî terimler ve Türk boyları; meyve, metal ve hayvan isimleriyle vücudun bölümleri ve rakamları sınıflandırılmış.

Sözlükte sonradan yapıldığı anlaşılan bir kısım değişiklik ve düzeltmeler bulunmaktadır. Bu düzeltmeler yapılırken bazen kelimeler tashih edilmiş bazen de ilaveler yapılmıştır.

Fazlullâh Han'ın hazırladığı bu sözlüğün özel bir adı yoktur. Fakat kitabın kapağında “رساله فضليه در بيان لغات...” diye bir ifade yazılmış olup son kelimesi maalesef okunamamaktadır.

Add. 16,759 (Elfaz-ı Celiyye)

Tayyib Buhârî Nakşibendî tarafından 18. yüzyılda yazılan eser, 94 varak olup 23.5x14 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 8.3 cm. genişliğinde 15 satır bulunmaktadır.

Doğu Türkçesine ait kelimeleri Farsça açıklayan bu sözlük, Hint İmparatoru Muhammed Şah'a ithaf edilmiştir.

İçeriğine göz attığımızda aşağıda verilen varak numaralarından başlamak suretiyle:

1b'de: Önsöz

14b'de: Kelimeler, 25 bölüm halinde konularına göre sınıflandırılmış.

35b'de: Karşılıklı konuşmalara yer verilmiş.

85b'de: Son bölüm olarak ahlaki birtakım cümleler bulunmaktadır.

Kitabın en sonunda yazarın el yazısıyla şu ifadeler vardır. “Wm. Yule, 1801.”

Or. 2892 (Çağatayca-Farsça Sözlük)

19. yüzyıla ait gibi görünen eser, 369 varak olup 38.7x26 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 17.1 cm. genişliğinde 27 satır bulunmaktadır.

Çeşitli kişiler tarafından İtalyan kâğıdına yazılan eser, Doğu Türkçesine ait kelimeleri Farsça olarak açıklamaktadır. Bununla birlikte eserde Muhammed Mehdi tarafından gramatik bir kısım açıklamalar yapılmaktadır.

Yazar önsözünde bu sözlüğü yazmaya neden ihtiyaç olduğunu anlatmaya çalışır. Daha önce hazırlanan sözlüklerin Ali Şîr Nevâî'yi anlamaya yeterli olmadığını söyleyen yazar, bu sahada sözlük hazırlayanların Ali Şîr Nevâî'yi anlayamadıklarını ya da yanlış okumalardan kaynaklanan sebeplerden dolayı bazı kelimelerin anlamlarını veremediklerini belirtir.

Önsözü, yazımında benzerlikler olan “b-p” ve “c-ç” gibi bazı harflerdeki farklılıkları genellikle gözden kaçırdığını vurguladığı mukaddime bölümü takip eder.

British Library'deki bu eser özel kutusunda muhafaza edilmektedir.

Egerton 1021 (Çağatayca-Farsça Fiiller Sözlüğü)

Kırmızı meşin bir ciltle kaplanmış eser, 495 varak olup 26.7x15.9 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 8 cm. genişliğinde 18 satır bulunmaktadır. Sözlüğün üzerinde çok sayıda güve deliği olsa da bu delikler eserin okunmasına engel oluşturacak boyutta değildir. Aynı zamanda eserin 74,75,78,79,80, 517. ve 518. varakları eksiktir.

Doğu Türkçesine ait çekimli fiillerin Farsça karşılıkları tablo biçiminde verilmiş. Her fiil kendine ait kırmızı renkli bir kutucuğa yerleştirilmiş bu yapılrken de fiiller ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu sıra aynı zamanda kitabın başındaki içindekiler kısmında da listelenmiştir.

Aynı harfle başlayan fiiller ayrı ayrı bâblar altında toplanmışlardır. Her bir bâbda ele alınan fiil sayısı şu şekildedir: ا, 151 (ilk 11 tane fiil kayıp); ب, 34; ت, 81; ج, 28; د, 4; س, 50; ش, 6; ف, 2; ق, 63; ك, 22; م, 2; و, 2; ه, 6; ی, 7.

Or. 1712 (Çağatayca-Farsça Sözlük)

148 varaklık bu sözlük 8 cm. genişliğinde 13 satırdan oluşmaktadır. Eser 20.7x13.2 ebatlarındadır ve 1850'de nesih hattıyla yazılmıştır.

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Doğu Türkçesi grameri Farsça olarak çeşitli şiirlerden örnekler verilerek izah edilmektedir. İkinci bölümde ise Emir Hüsrev tarafından yazılan “*Miftahü'l-Fütuh*” adı verilen Farsça şiirler bulunmaktadır.

Or. 1912 (Lügat-i Türki / Türkçe Gramer Sözlüğü)

1850'li yıllarda Sir Henry Miers Elliot tarafından nesih hattıyla yazılmış olan sözlük, 456 varak ve 15.9x10.2 cm. ebatlarındadır. Yeşil deri ciltle kaplı olup 5.1 cm. genişliğinde 9 satırdan oluşmuştur.

Eser başlıca 4 bölümden müteşekkildir. Bu bölümler aşağıdaki konuları ihtiva etmektedir.

1. Bölüm: 2-197 arası varakları ihtiva eden bu bölümde Türkçe gramer kuralları kısaca özetlenmiş ve kelimelerin Farsça karşılıkları verilmiştir.¹³

2. Bölüm: 199-236 arası varakları ihtiva eden bu bölümde, bir önceki bölüm gibi birtakım gramer kuralları ele alınmış, kelimelerin Farsça karşılıkları verilmiştir. “*Sarf ve Nahv maa Lügat-i Türki*” olarak adlandırılan bu bölümde yazarın ismi bulunmamaktadır. Küçük küçük parçalara ayrılan bu bölüm, Arapça, Farsça ve Çağatayca’dan alınmış edat, zamir, zarf ve kısa cümle örnekleriyle son bulur.

3. Bölüm: 238-368 arası varakları ihtiva eden bu bölüm, “*Kitab-ı Zebân-ı Türkî Te’lif-i Muhammed Yakub Cengî*” olarak adlandırılmış ve Muhammed Yakub Cengî tarafından yazılmıştır.

Çağatayca kelimelerin Farsça karşılıkları verilmiştir.

Eser tablo şeklinde hazırlanmış 14 bâbdan oluşmaktadır. İlk 13 bâb alfabetik olarak sıralanmış 163 adet fiili içerir. Alfabetik sıra oluşturulurken fiillerin ilk harflerine ve aynı kökten türemiş olmalarına dikkat edilmiştir. 14. ve sonuncu bâbda ise isimler şu başlıklar altında sınıflandırılmıştır: 1. Gökyüzü 2. Yeryüzü 3. Atlar 4. Yırtıcı kuşlar 5. Vücut uzuvları 6. Akrabalıklar 7. Silahlar 8. Sayılar 9. Edatlar, zamirler ve muhtelif isimler.

4. Bölüm: 370-456 arası varakları ihtiva eden bölüm, Agur b. Bayram Ali tarafından yazılmış olup “*Lügat-i Türki*” başlığını taşır.

Çağatayca kelimelerin Farsça karşılıklarının verildiği bu bölümdeki kelimeler Türkçe’de kullanımına göre 18 bâba ayrılmış ve kelimelerin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

¹³ Bölümün içeriğini daha ayrıntılı olarak incelemek istersek, 4a’dan 25b’ye kadar 15 fasıl halinde gramer tanıtımı yapılmış; 25b’den 190a’ya kadar isimleri ve fiilleri de içeren, ilk ve son harflere göre alfabetik olarak sıralanmış kelimelerin Farsça karşılıkları verilmiş; 190a’dan 197b’ye kadar olan kısımda ise Türkçe atasözleri incelenmiştir.

Or. 404. (Zübdetü'l-Esmâi't-Türkiyye)

110 varaklık bu sözlük 10.5 cm. genişliğinde 17 satırdan oluşmaktadır. Eser 28.6x15.2 ebatlarındadır. 17 Muharrem 1253'de (1837) gayet açık bir nesih hattıyla yazılmıştır.

Eser, başlıca 4 bölümden müteşekkildir. Bu bölümler aşağıdaki konuları ihtiva etmektedir.

1. Bölüm: 6-27 arası varakları ihtiva eden bu bölümde Türkçe gramer kuralları Niyazi Bey'in oğlu Aşur Bey tarafından kısaca özetlenmiştir.

2. Bölüm: 28-68 arası varakları ihtiva eden bu bölümde, alışıldık basit diyaloglara yer verilmiş ve bu diyalogların Farsça tercümeleri de yapılmıştır. El yazısından anlaşıldığı üzere yazarının bir önceki bölümü yazan Aşur Bey olduğu kuvvetle muhtemeldir.

3. Bölüm: 69-79 arası varakları ihtiva eden bu bölümde mesnevilerden alınmış örnek beyitlere yer verilmiştir.

4. Bölüm: 80-92 arası varakları ihtiva eden ve "Zübdetü'l-Esmâi't-Türkiyye" başlığını taşıyan bu bölüm 9 fasıla bölünmüş Çağatayca-Farsça bir sözlüktür. Bu sözlükte kelimeler konularına göre sınıflandırılmıştır.

5. Bölüm: 93-110 arası varakları ihtiva eden son bölümdür. Bu kısım Kelimetullâh tarafından manzum şekilde tertip edilmiş Çağatayca-Farsça bir sözlüktür. Sözlükte 273 beyit ve değişik uzunluklarda 9 adet de kıta bulunmaktadır.

Sonuç

İngiltere'de bulunan British Library'deki yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan ilk katalogda yer alan Osmanlı Türkçesi sahasına ait 19; Doğu Türkçesine ait de 8 adet sözlüğün tanıtımı yapıldı ve bu vesileyle de buradaki diğer yazmalara dikkat çekilmeye çalışıldı.

Türkiye'nin yanı sıra dünyanın birçok ülkesinde kültür mirasımızın büyük bir parçası olan el yazması eserler bulunmaktadır. İngiltere de bu hazineden payını alan ülkelere birisi olmuştur. Bizim tespit edebildiğimiz 2000'in üzerinde eser British Library'de bulunmaktadır.

Ele aldığımız sözlüklerin birçoğu üzerinde Türkiye'de bilimsel çalışma yapılmış olmasına rağmen; British Library nüshaları ile karşılaştırılan ve edisyon kritik yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Ayrıca tanıttığımız bu yazmaların arasında üzerinde hiç çalışma yapılmamış olanları da vardır. İngiltere ve tüm yurt dışındaki eserler, bilim insanımızın ilgisini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Ali Şîr Nevâî, *Mizân'ül Evzan*, Haz.: Prof. Dr. Kemal Eraslan, Ankara 1993
- Charles Rieu, *Catologue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*, British Museum Yayınları, Londra 1888, s. 371.
- Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, Ankara 2001.
- PhD. F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, Londra 1947.
- G. M. Meredith-Owens, *Temporary handlist of Turkish MSS.1888-1958*, Basılmamış El listesi, Londra British Library, s.46.
- Günay Kut, "British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Teva'if-i 'Aşere'den Ta'ife-i Bektaşiyân.", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1971, s.209-230.
- İsmail Durmuş, "Sözlük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.398.
- Kaşgarlı Mahmut, *Divânu Lûgati't-Türk Dizini*, Haz.: Besim Atalay, TDK, Ankara 1943
- L. D. Barnett, Preliminary, *List of Manuscripts in Languages of Central Asia and Sanskrit*, Basılmamış El listesi, Londra, s.18.
- Latifi, Tezkiretü'ş-Şuara, Add.17339, Londra, British Library.
- M. I. Waley, *Islamic Manuscripts in Eastern Turkic languages in the British Library*, Basılmamış El Listesi, Londra British Library, s 15.
- M.I. Waley, *Ottoman Manuscripts in the India Office Library Collection*, Basılmamış El Listesi, Londra British Library.
- Michael J. Marcuse, *A Reference Guide for English Studies*, University of California Press, Oxford, 1990, s. 26.
- Prof Dr. Sema Barutçu, *Ali Şîr Nevayî, Muhakemetü'l-lugateyn*, TDK, Ankara 1996, 244+XVI.
- Reşit Faik Unat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Yakup Poyraz, "Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne İlk Kaydedilmiş Divanlar ve Mecnû'alar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume 3/12, Summer 2010, s. 363-377.

Yakup Poyraz, “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi’ne Kayıtlı İlk Mesneviler”, *Karadeniz Dergisi/Black Sea*, Volume 2/6, Summer 2010, s. 118-132.

<http://www.bl.uk> (20.01.2011)

<http://www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html> (25.01.2011)

<http://www.bl.uk/reshelp/atyourdesk/imaging/order/imageorder.html>
(23.01.2011)

<http://www.bl.uk/reshelp/findhelplang/turkish/turkishcatalogues/turkishcatalogues.html> (23.01.2011)

<https://forms.bl.uk/imaging/index.aspx>

<https://www.yazmalar.gov.tr> (23.01.2011)

